

Herdenking heeft een correctieve, zo niet heilzame, uitwerking gehad

500 Jaar Luther in de DDR

Door A. Alderliesten
te Culemborg

In Berlijn vond op 13 juni 1980 een bijeenkomst plaats met prominenten van kerk en staat. In opdracht van de ministerraad van de DDR en in aanwezigheid van de nationale pers werd het *Martin-Luther-Komitee der DDR* geconstitueerd. De opdracht luidde om alle activiteiten rond de 500e geboortedag van Martin Luther in vertrouwelijke samenwerking te bespreken. Het comité zal al haar invloed aanwenden om de Lutherherdenking een manifestatie te laten worden in de geest van vrede en humaniteit, die samenbindend werkt voor de bevolking.

Doordat de herdenkingsdag op 10 november 1983 zou komen te vallen, kreeg het comité een voorbereidingstijd toegeschikt van ruim drie jaar. Het is interessant de voorbereidingen en vruchten voor deze 500 jaar Reformatie te bezien nu we ook in Nederland een trein hebben gestart die op weg naar 2017 nog vele stations van herdenken zal aandoen.

Eric Honecker, niet minder dan voorzitter van de DDR-staatsraad en daarmee het staatshoofd van de DDR, was voorzitter van het Luthercomité. Na de openingstoespraak door de minister van cultuur, Hans-Joachim Hoffmann, vervolgde hij de oprichtingsbijeenkomst van het comité met een toespraak onder de titel: *Onze tijd verlangt partij te kiezen voor vooruitgang, rede en menselijkheid.*

Hij noemde Luther één van de grootste zonen van het Duitse volk. Een Hervormer die er in grote mate aan heeft bijgedragen dat Friedrich Engels kon zeggen dat de zestiende eeuw 'de grootste progressieve omwenteling was die de mensheid tot daarvoor had meegemaakt. Een tijd die reuzen bracht en reuzen voortbracht. Reuzen aan denkkraft, leiderschap en karakter, veelzijdigheid en geleerdheid.'

De vooruitgang, waarover het staatshoofd van de DDR vervolgens sprak, moest betekenen dat het volk Luthers ideeën aangreep en doorvoerde door deze radicaler te socialiseren en politiek te ontwikkelen. 'In een brede antifeodale beweging voerde het volk die tot revolutionaire consequenties die in de Duitse Boerenoorlog (1524/25) culmineerden en vervolgens veel verder strekten dan Luther heeft gewild.'

Verder kende Honecker de rede een blijvend prominente plaats toe. Want ook 'de Duitse verlichte geesten en klassieken grepen terug op de progressieve inhoud van Luthers leer.' En de opko-

mende middenklasse? 'Zij begreep hoe Luther - als baanbreker van de rede, vrijheid van geest en menselijkheid - onafhankelijk verder ging dan alleen maar met de kerkelijke strijd.'

Weerspiegeling

We leven in een tijd, zo betoogde de DDR-politicus onbeschaamd, waarin vrede als het hoogste goed van de menselijkheid is te verdedigen. De persoon en het werk van Luther vormde een weerspiegeling van de samenwerking van de burgers van de DDR, ongeacht hun wereldbeschouwing en religie.

Honeckers lezing was – hoe kan het eigenlijk anders – een schoolvoorbeeld van een marxistische Lutherinterpretatie. Van niet-marxistischen huize is ooit vol verbazing opgemerkt dat men zo een complex verschijnsel als de Reformatie kon verklaren in één enkele stelling: 'de Reformatie is de eerste en beslissende handeling van de vroeg-burgerlijke revolutie in Duitsland.'

Als derde spreker nam Werner Leich plaats achter het kathedraal. Hij was bisschop van de Evangelische Landeskirche en voorzitter van de *kerkelijke Luthercomités*. *De zoektocht naar de zin van het leven verbindt ons allen*, zo luidde zijn bijdrage aan de oprichtingsbijeenkomst. De toonzetting was anders dan bij de vorige spreker. Want 'wanneer de bisschop van een Evangelische Landeskirche in de DDR over Martin Luther spreekt, moet en zal hij over de Heere spreken,' zo leidde Leich zijn toespraak in.

Hij deelde met het publiek de overwegingen die voor de kerkelijke Luthercomités leidend zijn in het herdenken. Hij wees in de eerste plaats op de brede betekenis van Luther voor kerk en theologie. Luther leefde vanuit de kracht dat alles

door God wordt geschonken.

Niet voor niets waren zijn laatste woorden op 16 februari 1546 'wij zijn bedelaars.'

Leven uit Gods genadige Vaderhand. moet ook in het herdenken een plaats krijgen.

Verder was Luther volgens de voorman van de Evangelische Landeskirche vooral aan ons verbonden via de vraag naar de zin van het leven.

'Hij heeft deze vraag doorleefd en met uiterste inspanning van innerlijke kracht en geestelijke energie in gesprek met het getuigenis van de Schrift het antwoord gezocht.'

Als belangrijke richtlijn voor de vormgeving van het herdenkingsjaar noemde hij de grote draagkracht en medewerking van het grondvlak, van de plaatselijke kerken van de Reformatie.

Heugelijke boodschap

Verder wees Leich er op dat men Martin Luther niet als groot mens wilde eren, maar meer stil wilde staan bij zijn opdracht: de genadige God in de heugelijke boodschap van Jezus Christus, bij de mensen en in het midden van al het kerkelijke handelen te brengen. De kerken zelf staan ook onder kritiek van de Reformatie. De reformatie van de kerk is immers een doorgaand proces.

De DDR stond in een Luthertraditie niet alleen. Die internationale verbondenheid met landen die ook door de doorwerking van Luthers theologie zijn gestempeld, zou tot uitdrukking worden gebracht. Daarnaast werd het gesprek gezocht met andersdenkenden over de grote vragen van de jaren tachtig van de vorige eeuw, aldus Leich.

Tot zover twee vooruitblikken op de herdenking van Luthers 500e geboortejaar in 1983 vanuit staatkundig en kerkelijk perspectief. Hoe zag men het organisatorisch en praktisch voor zich? De leiding van het Martin-Luther-Komitee lag in handen van Erich Honecker. De kerkelijke Luthercomités werden vertegenwoordigd door vier personen, onder wie Werner Leich.

Verder bestond het comité uit een corps van 98 medewerkers, waaronder theologen, wetenschappers van diverse vakgebieden, musici, staatslieden en vertegenwoordigers van Luthersteden. De plannen voor de concretisering van het Luther-herdenken

bestond uit groots opgezette manifestaties in de bekende Luthersteden tijdens de Kirchentagen, wetenschappelijke congressen, tentoonstellingen, het herstellen van historische punten die in de oorlog waren verwoest en het plaatsen van monumenten.

Het Martin-Luther-Komitee zou voor de nodige uitdagingen komen te staan. Horst Bartel, directeur van het Zentralinstitut für Geschichte der Akademie der Wissenschaften der DDR, had dat ondermeer al benoemd, ook tijdens de oprichtingsbijeenkomst.

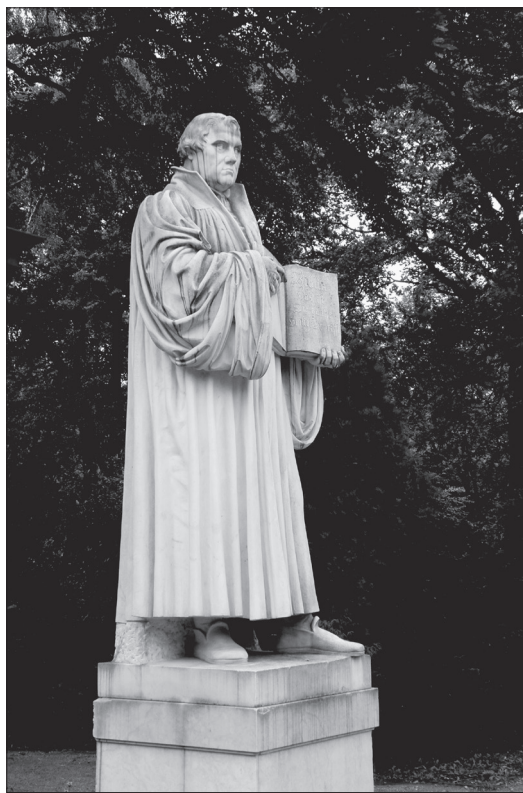
Hij zei: 'Een probleem van groot gewicht is de opgave om de samenhang van theologie en de ideologie van verschillende sociale klassen, lagen en groepen in empirisch onderzoek en theoretische generalisatie te begrijpen. Hierbij geldt dat het eigen leven en de zelf-

standigheid van de theologie alsook de integratie in de tradities en in het huidige maatschappelijk debat moet worden verduidelijkt.'

Marxistische opvatting

Luthers theologie en de marxistische opvatting - zoals dit in DDR gemeengoed was geworden - stonden op gespannen voet met elkaar. Hoewel ook gezegd moet worden dat sinds de tweede wereldoorlog al verschuivende accenten zijn waar te nemen. Hoe heeft deze spanningsboog in het herdenkingsjaar uitgedaagd?

Prof. W. Nijenhuis, de bekende vrijzinnige Groninger professor, schreef kort na 1983 een reflectie op de herdenking van Luthers 500^e geboortejaar. Hij concludeerde dat in de DDR opmerkelijke veranderingen waren waar te nemen in de Lutherinterpretatie. Deze behelsden met name een

Lutherbeeld bij de ingang van de begraafplaats aan de Dorotheenstrasse te Berlijn. Op deze begraafplaats liggen grote Duitsers begraven als Bertolt Brecht, Hegel en Dietrich Bonhoeffer. Het Lutherbeeld (1909) is gemaakt door Ernst Waegener en een kopie van het beeld te Wittenberg.

groeïende belangstelling voor Luthers *theologie*.

'Het historisch onderzoek aangaande Luther wenste men,' zo sprak hij bijvoorbeeld, 'diep en veelzijdig te stimuleren, kritisch, zonder tijd- en klassegebonden tegenstrijdigheden over het hoofd te zien en onhistorische maatstaven aan te leggen.' De marxistische Lutherinterpretatie verschoof voorzichtig van een doelgerichte opvatting van de geschiedenis (met focus op de historische uitwerking van Luthers optreden) naar primaire aandacht voor Luthers theologie.

Vanuit hoe wij over het algemeen in Nederland omgaan met Luther klinkt deze primaire gerichtheid op Luther als theoloog wellicht als een wijd openstaande deur. Maar met de verhalen van Open Doors en Hebe Kohlbrugge in het achterhoofd weten we dat het van moed getuigt dat deze theologen de marxistische wereldbeschouwing en veelzijdige Lutherinterpretaties onder kritiek stelden.

Luthers oereigen zaak

Uit een aantal stellingen, opgesteld door een groep belangwekkende theologen uit de DDR, bleek dat met de overstap van theologie naar ideologie, van Reformatie naar Revolutie, Luthers theologie slechts een secundaire plaats werd toegekend binnen zijn invloed als Duitse reus. Maar daarmee

was het niet meer Luthers oereigen zaak.

Nadrukkelijk stelden zij de correlatie tussen theologie en ideologie aan de orde. De voorzichtige, maar toch onverbiddelijke conclusie was dan ook dat de theologie van de rechtvaardiging door het geloof alleen, een nieuw kerkbegrip bewerkstelligde. Deze overwon in geestelijke zin de grondlagen van de middeleeuwse kerk en stelde haar structuur en machtsuitoefening onder druk. De daaruit voortkomende sociale veranderingen kunnen niet anders dan worden verklaard als het *gevolg* van Luthers Bijbels-theologische principes.

De herdenking van 500 jaar Luther heeft in de DDR van 1983 – kort samengevat – een correctieve, zo niet heilzame, uitwerking gehad. Herdenken kent valkuilen en vruchten. Laten we hopen en er aan bijdragen dat op weg naar 2017 veel laaghangend fruit is te plukken.

Literatuur

- * *Martin Luther und unsere Zeit*, Berlin/Weimar 1980;
- * Hartmut Löwe/Claus-Jürgen Roepke Hg., *Luther und die Folgen. Beiträge zur sozialgeschichtlichen Bedeutung der lutherischen Reformation*, München 1983;
- * Ludwig Markert und Karl Heinz Stahl, *Die Reformation geht weiter. Ertrag eines Jahres*, Erlangen 1983;
- * W. Nijenhuis, *Maarten Luther 1483-1546. Motieven en vruchten van een herdenking*, Voorburg 1983.

Andreas Osiander: ontwerper van een 'romaniserende' rechtvaardigingsleer – 1

De reformator van Neurenberg

Over Andreas Osiander en zijn betekenis voor de Reformatie in Duitsland, met name in Neurenberg, is onder ons betrekkelijk weinig bekend. Dat geldt niet alleen voor 'de gemiddelde kerkganger', ook voor veel theologisch geschoolden. Er is in Neurenberg weinig dat direct aan Osiander herinnert, behalve een straatnaam en de kerk waaraan hij jarenlang was verbonden – maar dat moet men dan nog weten ook. Nu is die onbekendheid op zich niet zo verwonderlijk als men weet dat deze man in de schaduw van de 'grote' Luther stond. In de literatuur over de kerkhervorming staat hij genoteerd als een van de 'kleine reformatoren'.

Door dr. H. Veldman
te Zuidhorn

Een andere belangrijke factor is ook dat Osiander zijn karakter niet mee had: in diverse zaken was hij een nogal eigenzinnig man, die niet gauw bereid was tot compromissen. Hij wilde zijn eigen stempel zetten op de reformatorische theologie. Dat kwam vooral uit in zijn rechtvaardigingsleer.

Over dat thema is in Nederland ruim een halve

eeuw geleden een dissertatie verschenen van de hand van dr. M.J. Arntzen onder de titel *Mystieke rechtvaardigingsleer - een bijdrage ter beoordeling van de theologie van Andreas Osiander* (Kampen, 1956). Ik wil in twee artikelen proberen Osiander uit de schaduw te halen en enig licht te werpen op zijn activiteiten, zijn motieven, zijn actieradius en zijn specifieke bijdrage aan de theologie.